

AZ IDŐ: EGY AFRIKAI FILOZÓFUS SZEMSZÖGÉBŐL

DANIEL TCHAPDA PIAMEU

FORDÍTOTTA: MONOSTORI ZITA

Egyes nyugati filozófusok úgy gondolkodnak az időről, mint egy olyan dologról, amit az emberek a legkevésbé tudnak befolyásolni. Az időt eleve elrendeltnek tekintik, és természetfeletti valóságként fogják fel, amely beleszólásunk nélkül irányítja életünket. Felfogásuk szerint az ember nem csak benne él az időben, hanem maga az idő. Az Én és az idő fogalmának összemosása teszi az embert azon realitás rabszolgájává, amelyet az egyéntől függetlenül határozunk meg. Ezáltal az idő behatárolhatatlanná válik, és egy hatalmas, természetfeletti erőként jelenik előttünk, amellyel szemben gyenge akaratumk elhalványul.

Az idő ezen felfogása – természetéből eredően – fatalista. Rabszolgává teszi az embert. Minden képességétől megfosztja és a létezésbe beletörődött rabszolgává alacsonyítja le. Nem meglepő, hogy ilyen tézisek láttak napvilágot az esszencialista, determinista és finalista filozófiák által. Ezek kimondatlanul is azt sugallják, hogy az ember nem saját létezésének ura, szerepe másodlagos és instrumentális. Ez elég egyértelműen megjelenik Hegelnél, aki az embert az Egyetemes Értelem ürügyének tekinti, ezáltal megfosztja az egyént cselekvőképességétől és passzivitásra ítéli.

Ugyanakkor, mint ahogy azt Brunswick már leírta, abszurd lenne egy rajtam kívül álló tartalomra lecsökkenteni létezésemet és azt hinni, hogy ha magam vagyok az idő, nem tudom befolyásolni. Véleménye szerint, az idővel kapcsolatban megfogalmazott megállapításaim helyeznek valójában az időn kívülre. Másként fogalmazva, ha létezésemet összekeverném az idővel, ha az idő foglyának tekinteném magam, sosem tudnék annyira elhatárolódni tőle, hogy elhelyezzem magam benne és véleményt alkossak róla. Amikor azt mondom, hogy az idő múlik, ettől a folyamattól függetlenül határozom meg magam, vagyis az időn kívülre helyezem magam. Ez azt jelenti, hogy nem vagyok benne az időben, nem sodor és nem is sodorhat magával. Ugyanis az idő létezik bennem. Én alakítom, én formálom, én hívom életre. Máskülönbén hogyan tudnék véleményt alkotni róla, ha foglya lennék? Összekeverném magam vele, miután benne léteznék. Valójában véleményt alkotni az időről, nem más, mint létrehozni, életre kelteni azt. Lehetetlen tagadni az idő emberi dimenzióját. Ez a dimenzió az egyetlen, ami az ember viszonylatában létrejöhét és az egyetlen, amely valós indokul szolgál a filozófiai értekezésre. Mindenki

másként fogja fel az időt; mindenki más időtudattal rendelkezik. Az idő mindenki számára mást jelent. Minden egyén a saját módján tapasztalja meg. Amíg egyesek az időtől megundorodva öngyilkosságon gondolkodnak, addig mások minden egyes másodpercét kiélvezik. Egy másodperc eltérő hosszúságú a két ember számára, ezért más értéket képvisel. Abban a vonatkozásában éljük meg az időt, ahogy tudatunk életre hívja. Nem létezik idő, időtudat nélkül.

Egy ilyen állítás minden bizonnyal beleütközik az idő társadalmi felfogásába. A társadalmi idő nem más, mint a konvencionális idő, ami az egyetemessé vált önkény alapján hozza létre önmagát. Múltra, jelenre és jövőre osztjuk fel. Másodperce, percre és negyedekre tagoljuk. Belehelyezzük a társadalmi diskurzust, hogy közérthető legyen. Ez a mesterséges felosztás nélkülözhetetlen alapot képez a különböző diskurzusok között.

Pontosabban szólva, amennyiben a konvencionális idő az idő uniformizálásának egyik módja, akkor arra is alkalmas, hogy leszűkítsük az egyének által különbözőképpen megélt időszemléletet. A konvencionális idő az egzisztenciális idő uniformizálása. A tudat fölé helyezi az időt, hogy tárgyiasítsa, és rugalmatlan, merev sémákon keresztül konzerválja. Tárgyasítja az időt, hogy megfossza dinamikájától és alávesse neki az embert. Ezzel szemben az egzisztenciális idő a fantáziánk által kreált idő, nevezhetjük költői, vagy kreatív időnek is. Csak az általunk meghatározott formában létezik. Egyszerre relatív és szubjektív. A kedvesére váró szerelmes férfi által megélt idő nem egyenértékű a vizsgázó által megélt idővel. Egyikük számára túl hosszú, másikuk számára, pedig túl rövid. Holott ugyanarról az egységnyi időről van szó. Tehát az egzisztenciális idő a tudat tartalmának viszatükröződése.

Éppen ezért szükségszerűen meg kellene különböztetni az óra által mért időt és a naptári időt az egzisztenciális időtől. Mivel az utóbbi aktív, tartós, ellenálló és néha merész. Az egzisztenciális idő prométheuszi idő. Le tudja győzni a határokat, nincsen sem előre elrendelt jelentése, sem előre meghatározott iránya. Azt fejezi ki, ami én vagyok, vagy ami lenni szeretnék. A társadalom által meghatározott keret nem más, mint egy referencia, amelyen belül kialakíthatom saját időszemléletem. A tudatom segítségével ruházom fel értékkel a konvencionális időt. Amennyiben az ember nem lenne több egy állatnál, megelégedne a konvencionális idővel. Birkaként követné a társadalmi előírásokat. Teljesítené

„Az idő mindenki számára mást jelent. Minden egyén a saját módján tapasztalja meg. Amíg egyesek az időtől megundorodva öngyilkosságon gondolkodnak, addig mások minden egyes másodpercét kiélvezik. Egy másodperc eltérő hosszúságú a két ember számára, ezért más értéket képvisel. Abban a vonatkozásában éljük meg az időt, ahogy tudatunk életre hívja. Nem létezik idő, időtudat nélkül.”

mindennapi kötelezettségeit, majd fáradtságtól és az idő múlásától meggyötörten dőlne ágyba.

Természetesen nem szabad figyelmen kívül hagyni a Föld és más bolygók mozgását, amelyek alakítják a szociális idő múlását. Ennek értelmében beszélünk egyéntől függetlenül reggelről, délről és estéről. Ezen kívül beszélhetünk még száraz és esős évszakról, a trópusokon túl pedig négy évszakról. Ha nem lenne ez a tudomány, melynek segítségével megfigyelhetjük az idő múlását, és előre láthatjuk ezen periódusokat, igencsak kellemetlen meglepetések érnének minket. Az év, illetve a nap egyes szakaszai természeti jelenségek alapján változnak, vagyis tőlünk függetlenek. De az idő ezen felfogását a nyelv nagymértékben befolyásolja. Azok a kérdések, amelyekkel a pontos idő felől érdeklődünk, mind a konvencionális időt tükrözik. Itt nem is az időről, hanem szövődményeiről, térbeni módosulásairól, történelmi leegyszerűsítéséről van szó. De az egészet mégsem lehet leszűkíteni részeire. A konvencionális idő nem több, mint az abszolút, a metafizikai idő egy kísérleti megjelenítése. Az egzisztenciális idő ennek a megjelenítésnek egyik formája. Ugyanakkor az egzisztenciális idő sokkal inkább valóságos mint a konvencionális idő. A konvencionális idő az idő tudatos, szándékos és önkényes torzítása. Mivel a konvencionális idő elevenségétől, kreatív dinamizmusától fosztja meg az időt; a konvencionális idő egy lineáris idő.

A metafizikai időt senki sem tudja megtapasztalni. Mivel a metafizikai idő nem több, mint egy eleve elrendelt tiszta forma: a tárgyak mozgási képességének megnyilvánulása. Erről az időről beszél Kant.

Ez a forma és irány nélküli, az egyidejűsége és egymásutániságon alapuló absztrakció jeleníti meg az időt magát. Az idő tehát nem más, mint a szellem azon képessége, hogy behatároljon egy jelenséget egy másikhoz képest. Ez az egymásutániság nem irányul feltétlenül a jövő felé, de nem is regresszív. Nem több, mint a jelenségek sokféleségének a priori megnyilvánulása. Ez az absztrakt, a priori megnyilvánulás nem ad módot arra, hogy elhelyezzük a jelenséget egy tengelyen vagy meghatározzuk irányát. Ez az állapot a tudatunk működése. Ugyanis a tudatunk határolja be a jelenséget azáltal, hogy értelmet ad neki, értékkel ruházza fel, és meghatározza irányát. Ez alatt azt értjük, hogy a tudat az, amely felértékeli a jelenséget azáltal, hogy elhelyezi egy időbeli tengelyen. Nem tudjuk kivonni magunkat az évszakok váltakozása alól, de ugyanakkor nem is tudjuk leszűkíteni az időt a természeti jelenségek lineáris és monoton folyamatára.

Még akkor sem ezek a paraméterek határozzák meg az időt, ha létezésünket szükségszerűen az órák múlása és az évszakok váltakozása szabályozza. Az idő értelme attól az értéktől függ, amelyet az egyén neki tulajdonít, azáltal, ahogyan kedve szerint idejét szervezi. Vannak társadalmi elvárások, és vannak az egyén szokásai. Ez utóbbi ruházza fel értékkel az időt, azáltal, ahogy felértékeli saját létezését.

Amennyiben az idő kizárólag a társadalmi elvárások alapján szerveződné, tanúi lennénk a jólét és a haladás felé mutató folytonos történelmi fejlődésnek. Igazából az idő múlása olyan, mintha fokozatos lépésekben haladnánk a Jó felé. Az egyik évszaktól a másikba történő átmenet is egy formája a jólét keresésének.

Az Egyenlítői-Afrikában például a száraz évszak beköszöntö mindig megkönnyebbüléssel jár, mivel az esős évszakot folytonos katasztrófák kísérik: sorozatos áradások, leszakított háztetők, a szünyogok elszaporodása, lecsökkent vad- és halállomány. Ennek következtében kialakul a nélkülözés és a fenyegetettség érzése a lakosság körében, ami azt az érzést kelti bennük, hogy minél hamarabb szabadulni akarnak ettől a gyászos időszaktól. Így születik meg bennük a száraz évszak iránti vágy, amely majd megszabadítja őket ezektől a fájdalmas eseményektől.

Afrikának ezen a területén az esős évszak keltette nehézségek vallásos hiedelmek és misztikus praktikákat hívtak életre. A belső területek népei körében általánosan elterjedt gyakorlat az erdő isteneinek bemutatott áldozat az év azon időszakában, amikor a vadállomány lecsökken. Ilyenkor azért könyörögnek az istenekhez, hogy az eső véget érjen és a napsütéssel együtt a vadak is visszatérjenek. A partvidék népei által gyakorolt vallásos hiedelmek célja, úgy mint a kameruni Sawáknál a Ngondo, szintén a tenger isteneinek kegyelméért és jóindulatáért való könyörgés, hogy az esőzés abbamaradjon és a tenger újra megteljen hallal. A Ngondo-t általában augusztus utolsó két hetében tartják, amikor a legerősebb az eső. Szeptember második felében, amikor végre abbamarad az esőzés, ebben a Sawák az istenek kegyét látják, akik elfogadták a Ngondo szertartás során bemutatott áldozatot. Az istenek kegye a rákok tömeges visszatérésében nyilvánul meg. A száraz évszak eljövetele az újjászületést hozza magával.

Ugyanez az érzés jelenik meg a mérsékelt égövi népeknél is. Számukra a tél beköszöntö egyenértékű a halállal. A „természet halálával”, ugyanakkor az „ember halálával” is, miután mindennapi tevékenységei a minimumra csökkennek. Számukra a tél az év legszomorúbb időszaka. Az emberek is szomorúakká válnak. Télen a természettel együtt az egyre rétege-sebb ruházatuk is és minden más körülöttük szürkébe borul. A tavasz beköszöntö új életet hoz és felszabadítja az embereket e teher alól. Tavasszal az emberrel együtt a természet is felébred téli álmából. Nyáron minden tele van reménységgel, de amikor ismét őszebe fordul az idő, megint lezárul egy életszakasz. A halál

„Az Egyenlítői-Afrikában például a száraz évszak beköszöntö mindig megkönnyebbüléssel jár, mivel az esős évszakot folytonos katasztrófák kísérik: sorozatos áradások, leszakított háztetők, a szünyogok elszaporodása, lecsökkent vad- és halállomány. Ennek következtében kialakul a nélkülözés és a fenyegetettség érzése a lakosság körében, ami azt az érzést kelti bennük, hogy minél hamarabb szabadulni akarnak ettől a gyászos időszaktól. Így születik meg bennük a száraz évszak iránti vágy, amely majd megszabadítja őket ezektől a fájdalmas eseményektől.”

és az újjászületés ezen ciklikussága nyilvánul meg az évszakok váltakozásán keresztül az emberek tudatában.

Ugyanez érvényes az évek, valamint az évszázadok múlására. Az emberek tudatában az idő múlása a reményt hordozza magában. Mindenki jobbat remél a holnaptól. Ez az, amit Ferdinand Alquié „az örökkévalóság utáni vágynak” hív; mivel a jövőbe vetett hit nem más, mint az öröklét utáni vágy, a jelen elvetése és a jövő felé való fordulás. A jövő köré tehát egy teljes mítoszt építünk fel, amely egy fejlődési mítoszban csúcsosodik ki. Az mondjuk, az idő halad, mivel megállíthatatlanul követik egymást a másodpercek, a percek, az órák majd az évek, egy távoli és megfoghatatlan jövő felé mutatva, amely magával hozhatja azt a boldogságot, amelyre az emberiség mindig is vágyott. Erre a hitre épül a fejlődés mítosza, amely elidegeníti a közös tudatot és deformálja az időről alkotott felfogásunkat. Minden egyes filozófia, amely erre a mítoszra épül, alapjában véve determinista. Nem képes elszakítani az embert a természet jelenségeitől és nem tudja, mit jelent maga a létezés.

Valójában tudatunk az időn belül létezik, ugyanakkor az időn kívül határozható meg. Az időnek nincs más értéke, mint az, amelyet az ember saját tevékenysége, valamint tudata által létrehoz. A tudat által megalkotott időben való létezés nem helyezhető egy másik lét fölé. Minden tudat kifejleszt magának egy időszemléletet, amelyet saját módján ruház fel értékkel. Ezek azok a tartalmak és értékek, amelyek beindítják a haladást, vagy visszafejlődést eredményeznek.

Ez egyrészt azt jelenti, hogy az idő nem rendelkezik mindenki számára azonos tartalommal és értékkel, másrészt pedig az idő mindenki számára mást jelent annak függvényében, hogy milyen tartalommal ruházza fel a tudat, amely életre hívja.

Ugyanakkor, a társadalom teljes és globális szintjén, az idő ezen sajátosságok kivételülései a domináns politikai osztály által meghatározott irányba haladnak. Egy politikai rezsimmel szembeni ellenállás tehát a tudattartalmak közötti eltéréssel magyarázható, vagyis az emberek által életre hívott értékek közötti ellentétből ered. Következésképpen az éppen hatalmon lévő politikai osztály az, amelyik meghatározza az időt az általa képviselt értékeken és tetteken keresztül. Ezen értékek természetétől függ tehát a haladás vagy a visszafejlődés.☀

A szerzőről

Daniel Tchabda Piameu filozófiát tanít a kameruni egyetemen. A doualalai AfricAvenir című lap szerkesztőségének vezetője. Több esszé és könyv szerzője, úgy mint: *Comment penser le temps? Prolegomènes aux questions actuelles*. Nans, Yaoundé kiadó, 1993, 110 p.

Jelenleg is több tanulmányon dolgozik, elérhető a AfricAvenir-en keresztül.

